

*Литовченко Олена, доктор
педагогічних наук, старший науковий
співробітник, завідувач відділу
позашкільної освіти Інституту проблем
виховання НАПН України, м. Київ*

ЗНАЧУЩІСТЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОПИТУВАННЯ

Кожна ланка української освіти зазнала впливу російсько-української війни, має болючі втрати і труднощі, але також – досвід їх подолання. Власний досвід вирішення найбільш важливих питань має позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти.

Заклади позашкільної освіти зруйновано або пошкоджено внаслідок воєнних дій. За даними Інформаційно-аналітичного збірника МОН України [2], станом на 20 липня 2023 року зруйновано 23 заклади, пошкоджено 138; 5 закладів залишаються прихистком для внутрішньо переміщених осіб; частина закладів перебувають на тимчасово окупованих територіях (101 заклад) або призупинили провадження статутної діяльності (12 закладів у Донецькій області). За даними моніторингового дослідження Державної служби якості освіти, у 2021-2023 роках скорочення закладів позашкільної освіти пов'язане також із реорганізацією, ліквідацією закладів освіти у територіальних громадах у процесі децентралізації, що є неправомірним, порушує права українських дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти. Зменшився учнівський контингент, адже частина учнів вимушено залишили місце проживання, виїхали в інші країни в умовах воєнних загроз. За даними Інституту освітньої аналітики [1], станом на травень 2024 року кількість здобувачів позашкільної освіти скоротилася до 910 165 осіб (станом на 2019/2020 навчальний рік кількість здобувачів становила 1 190 490 осіб; станом на 01.04.2022 – 980 789 осіб).

Попри втрати, в умовах воєнного часу позашкільна освіта – найбільш мобільна освітня ланка, яка швидко реагує на соціальні запити, національні

виклики, упроваджує актуальні освітні практики. Вагомою є роль позашкільної освіти у вирішенні найбільш значущих освітніх завдань у воєнний час, розвитку освітньої інклюзії, наданні підтримки.

У рамках дослідження відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України 2024-2025 рр. проведено два всеукраїнські опитування (педагогічних працівників закладів позашкільної освіти та здобувачів освіти (11-19 років), що мали на меті з'ясувати думку педагогічної спільноти про роль і значення позашкільної освіти в умовах викликів воєнного часу, а також особливості змісту та організації освітнього процесу в умовах війни.

У всеукраїнському опитуванні педагогічних працівників взяли участь 2114 респондентів із усіх областей України, що становить 12,8% педагогічних працівників закладів позашкільної освіти.¹ За результатами опитування проаналізовано організаційні аспекти та зміст позашкільної освіти в умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення країни, зокрема такі аспекти:

- безпечне освітнє середовище (фізична безпека з урахуванням об'єктивних безпекових умов, психологічна безпека);
- інклюзивність і безбар'єрність (відвідування закладів позашкільної освіти учнями і ученицями з особливими освітніми потребами (ООП), із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ін.);
- актуальність проблеми освітніх втрат (у широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів (інтелектуального, соціального, емоційного тощо) та потенціал позашкільної освіти у їх надолуженні;
- потенціал закладів позашкільної освіти щодо надання психосоціальної підтримки учням/ученицям/батькам (актуальні практики з досвіду роботи);

¹ За даними Інституту освітньої аналітики станом на 01.01.2025 16581 педагогічних працівників закладів позашкільної освіти (за основним місцем роботи)

- увага закладів позашкільної освіти до становлення української національної ідентичності учнів і учениць;
- приклади волонтерських проєктів/програм/інших заходів за координації закладів позашкільної освіти;
- основні засади удосконалення змісту позашкільної освіти в умовах воєнного стану;
- соціальне партнерство.

Результати всеукраїнського опитування засвідчили значущу роль позашкільної освіти у вирішенні зазначених завдань!²

Опитування здобувачів освіти (підлітків) мало на меті з'ясувати значення позашкільних занять у житті підлітків в умовах воєнного часу, їхню думку про потенціал позашкільної освіти в умовах війни.

Також питання для учнівської аудиторії стосувалися загальної ситуації:

- основні труднощі, які виникли у житті українських підлітків в умовах воєнного стану;
- якою мірою є важливими для них волонтерство та підтримка під час війни;
- як вони розуміють слова «підтримка в умовах війни».

У опитуванні взяли участь *здобувачі освіти* 11-19 років (підлітки) з Кіровоградської, Сумської, Харківської, Донецької, Запорізької, Черкаської, Рівненської, Хмельницької, Київської областей України та м. Києва. Загалом – 480 респондентів. Презентуємо лише деякі результати.

Отже, підлітки (11-19 років), які взяли участь у опитуванні:

- переживають значні труднощі, зумовлені російсько-українською війною (постійна тривога за себе і близьких (67,5%); необхідність реагувати на небезпеку, перебувати в укритті під час повітряних тривог (58,3%); невизначеність майбутнього (57,5%); відключення «світла»/ відсутність доступу до Інтернету (56%); втрата зв'язків із друзями, які переїхали

² Результати всеукраїнського опитування буде представлено у препринті Аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України.

(45,2%); складність із вибором майбутньої професії та продовженням навчання (43,1%) та інші) (рис. 1);

- потребують підтримки (73,5%).

Які основні труднощі виникли у житті українських підлітків в умовах воєнного стану (оберіть усі можливі варіанти відповідей):

480 відповідей

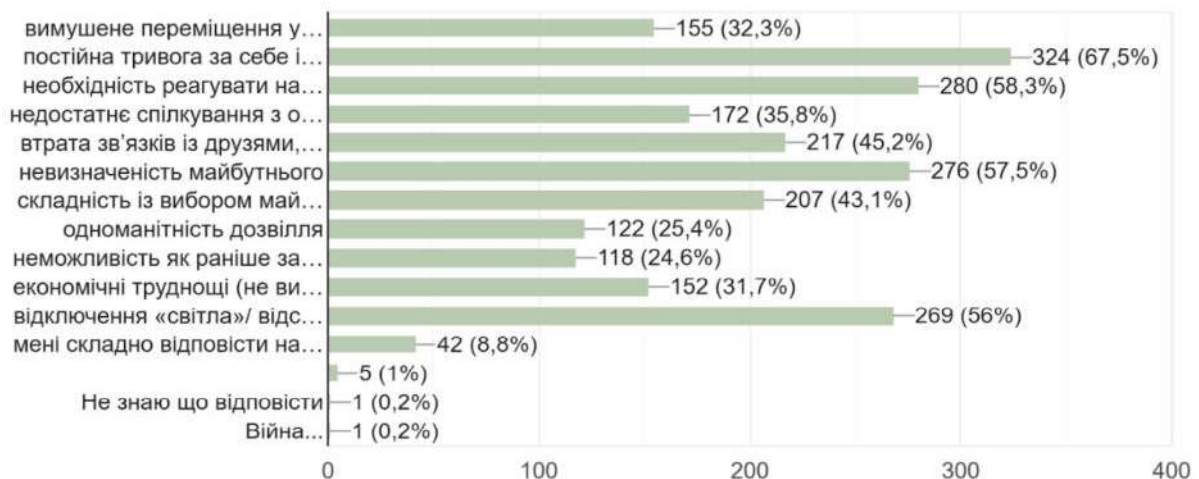

Рис. 1.

Але також надзвичайно важливою вважають підтримку інших людей, які постраждали від війни, насамперед військових.

Водночас підлітки самі залучені до благодійних заходів, флешмобів, спрямованих на підтримку ветеранів, військових та інше (74,6%); волонтерство та підтримка в умовах війни є «дуже важливими» для них (75,2%)! (рис. 2)

Волонтерство та підтримка підчас війни: якою мірою це важливо? (познач відповідний номер)

480 відповідей

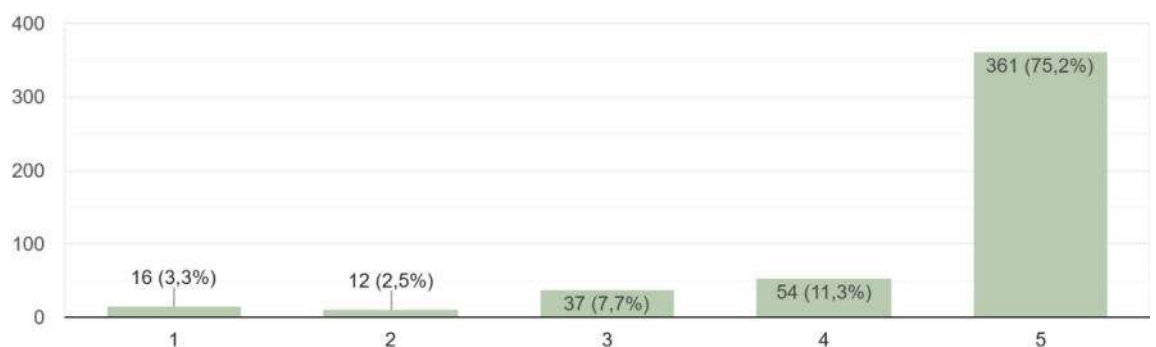

Рис. 2.

Підлітки-респонденти займаються/займалися раніше у гуртках, клубах та інших творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти (88,3%). На думку учасників опитування, позашкільні заняття є корисними для:

- соціалізації, можливість знайти друзів та однодумців (77,9%);
- цікаво провести час (70,6%);
- підвищення самооцінки, впевненості у собі (64,6%)
- розвитку здібностей, досягти успіху у обраній діяльності (64,4%);
- відпочинку, можливості розслабитися або відволіктися від негативу (58,8%);
- визначення у майбутній професії та подальшому навчанні (46,0%);
- усвідомлення української ідентичності, розвитку українськомовного середовища (34,2%) тощо.

В умовах викликів воєнного часу можливість мати хобі/улюблені позашкільні заняття є дуже важливою для підлітків (87,3%)!

Узагальнені результати всеукраїнського опитування буде представлено у *препринті Аналітичні матеріали центральним органам виконавчої влади України (2025)*, який також буде містити статистичну та аналітичну інформацію щодо розвитку позашкільної освіти в умовах війни, рекомендації, актуальні практики.

За результатами дослідження відділу позашкільної освіти (2024-2025) також буде підготовлено методичний посібник, статті, методичні матеріали, навчальні програми. Публікації мають на меті привернути увагу широкої освітянської спільноти, представників органів виконавчої влади України до важливої освітньої та соціальної ролі позашкільної освіти в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Інститут освітньої аналітики. Основні освітні статистичні дані (2023/24 навчальний рік).
2. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник Міністерства освіти і науки України. 2023. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva->

[konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-)

[Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf)

*Окольніча Тетяна, доктор
педагогічних наук, професор, професор
кафедри педагогіки та спеціальної
освіти Центральноукраїнського
державного університету імені
Володимира Винниченка,
м. Кропивницький*

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В умовах війни позашкільна освіта набуває виняткового значення. У цьому сенсі вона має значні переваги, зважаючи на її специфіку: мобільність, варіативність, соціально-педагогічну спрямованість, добровільність, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб); орієнтацію на інклюзивність та безбар'єрність.

Сучасний світ швидко змінюється, і позашкільна освіта стає одним із ключових інструментів, які допомагають дітям адаптуватися до цього динамічного середовища. 2025 рік став Роком позашкільної освіти в Україні – У межах року позашкільної освіти планується активне впровадження нових технологій, розширення мережі гуртків, підтримка молодіжних ініціатив і програм, популяризація ідей неформальної освіти серед батьків і громад, залучення уваги суспільства, держави та бізнесу до потреб дітей, які прагнуть вчитися, розвиватися й творити.

Сучасний етап розвитку позашкільної освіти вирізняється динамізмом інноваційних перетворень, водночас аналіз державної статистики у сфері позашкільної освіти [1; 2; 3] констатує й ряд проблем.

В умовах війни для відновлення роботи закладів позашкільної освіти необхідні кошти для облаштування укриттів у цих закладах.